

Received: 9 August 2021

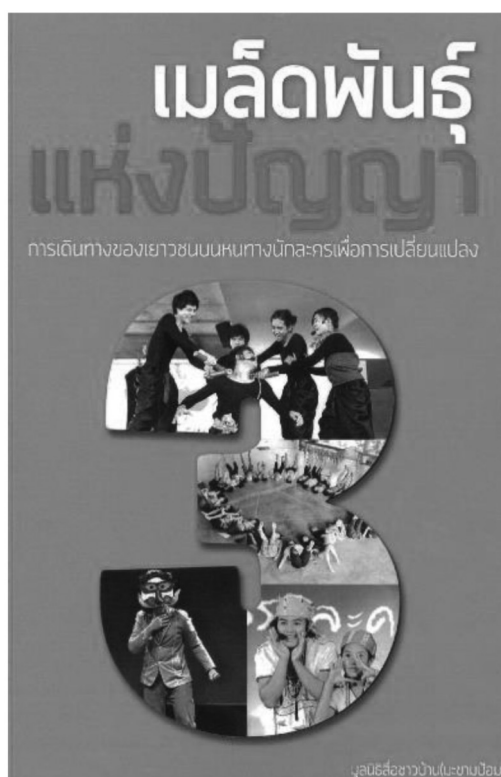
Revised: 7 February 2022

Accepted: 8 February 2022

บทวิจารณ์หนังสือ

ประวิทย์ ฤทธิบุญ^{1*}

Pravit Rittibul¹

ขวัญชนก พิระปกรณ์, ภัทรกร เกิดจังหวัด และพญหัส พหลกุลบุตร. (มปป.). **เมล็ดพันธุ์แห่งปัญญา 3 การเดินทางของเยาวชนบนหนทางนักรบเพื่อการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม). (120 หน้า)

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, สาขาวิชานาฏศิลป์ไทยศึกษา คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

¹ Assistant Professor, Program in Thai Classical Dance Education, Faculty of Fine and Applied Arts, Rajamangala University of Technology Thanyaburi

* Corresponding author e-mail: pravit@rmutt.ac.th

หนังสือ “เมล็ดพันธุ์แห่งปัญญา 3 การเดินทางของเยาวชนบนหนทางนักละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง” เป็นผลผลิตจากความมุ่งมั่นของมูลนิธิสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม) จากโครงการละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง ละครพัฒนาสุขภาวะทางปัญญาของเยาวชน ที่ได้รับการสนับสนุนของแผนงานสร้างสรรค์โอกาสและนวัตกรรม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส) จัดทำขึ้นเพื่อนำเสนอแนวทางและวิธีการทำงานของโครงการที่มีจุดมุ่งหมายในการเสริมสุขภาวะทางปัญญาของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชนโดยใช้กระบวนการละคร และการสร้างสรรค์ศิลปะการละครสู่ผู้ชมในชุมชน เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ในคุณค่าทางปัญญาในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยมีความเชื่อว่า “ละคร” จะสามารถชวนให้เกิดความคิดและนำมาทบทวนทำให้มนุษย์ได้ทวนคิด แล้วหันกลับมามองตัวเอง เพื่อเกิดการเรียนรู้และข้ามผ่านอุปสรรค ปัญหา ในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยใช้ปัญญานำพฤติกรรมเป็นสำคัญ ดังนั้น ละครจึงเป็นเครื่องมือทางปัญญาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้

ในปัจจุบันนี้ได้มีสถาบันการศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และในระดับอุดมศึกษาของไทยบางส่วนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการนำกระบวนการละครไปใช้กับการศึกษาในการพัฒนาสังคม โดยได้บรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนอย่างจริงจังเช่นเดียวกับต่างประเทศ (ชนสิน ชูตินธรานนท์, 2560, น. 204205) แต่อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยยังมีหน่วยงานหรือสถาบันที่นำกระบวนการดังกล่าวไปพัฒนาไม่มากนักซึ่งอาจมีปัจจัยหลากหลายที่ไม่เอื้ออำนวย ดังนั้น ผู้เขียนจึงได้นำเสนอหนังสือ “เมล็ดพันธุ์แห่งปัญญา 3 การเดินทางของเยาวชนบนหนทางนักละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง” ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางเลือกใหม่ที่สามารถพัฒนาเยาวชนและคนในสังคมให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางการศึกษาของชาติ อีกทั้งยังเป็นการขยายฐานความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของการนำละครไปพัฒนาสังคมต่อไป เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้มีวิธีการนำเสนอที่มีความน่าสนใจ มีโครงสร้างที่ชัดเจน จะแบ่งออกเป็น 6 บท ดังนี้

บทที่ 1 ได้เริ่มจากการใช้คำที่ดึงดูดให้ผู้อ่านได้น่าสนใจว่า “เปิดม่านละคร” ละครประชาชน ความเปลี่ยนแปลงจากภายในที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน โดย รองศาสตราจารย์พรรัตน์ ดำรุง² ได้กล่าวถึงที่มา ในปัจจุบันการประยุกต์ใช้ “ละคร” ในชุมชนจะแตกต่างจากงานละครในชุมชนเมื่อ 40 ปีก่อน ซึ่งพัฒนามาจากความต้องการและการให้ความสำคัญบทบาทของละครที่รับใช้สังคมที่มากกว่าการสร้างกรอบให้ค่าของละครเป็นเพียงมหรสพในการตบถ้ำอำนาจ หรือการแสดงเพื่อความบันเทิง และสนุกสนานสวยงามของผู้มีอำนาจและชนชั้นต่าง ๆ โดยกล่าวถึงพัฒนาการและบทบาท และการทำหน้าที่ของละครกับบทบาทของคนในชุมชนในแต่ละยุค ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั่วโลก

² ปัจจุบันดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ สาขาวิชาศิลปการละคร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รวมถึงในประเทศไทย โดยจะแบ่งหัวข้อย่อยออกเป็นประเด็น ดังนี้ ละครชุมชน (Community theatre) และ ละครที่มีการพัฒนาจากชุมชน (Community based theatre) ที่มีแนวคิดของการทำละครประชาชน หลักคิดละครประชาชนในปัจจุบัน ละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชน และการใช้ละครเพื่อการเข้าถึง รับฟัง และเรียนรู้ ซึ่งในปัจจุบัน ละครประชาชนได้ทำให้เกิดการทำงานแบบบูรณาการ และนำเอาทฤษฎีของละครไปใช้เพื่อให้เกิดการแสดงออก แลกเปลี่ยนเรียนรู้และแสดงความคิดเห็น เพื่อทดลองเผชิญกับปัญหาและหากลวิธีในการแก้ไข เทคนิคต่าง ๆ ของละครที่ทุกคนสามารถนำเสนอ และแสดงออกตามขั้นตอนที่พัฒนาให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความมั่นใจในการร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ แจเน็ต พิลโล (Janet Pillai)³ ที่กล่าวว่า การปฏิบัติงานด้านศิลปะเพื่อสังคมเป็นศิลปะสาธารณะรูปแบบใหม่ที่ศิลปินทำงานสร้างสรรค์อย่างยั่งยืนปฏิบัติกับชุมชนหรือกลุ่มคนในบริบททางสังคมโดยตั้งใจที่จะนำเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นอกเห็นใจหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจเริ่มต้นโดยผู้ปฏิบัติจากศิลปะที่หลากหลาย เช่น ทัศนศิลป์ ละคร มีเดียอาร์ต สถาปัตยกรรม งานฝีมือ และศิลปะการทำอาหาร เข้าสังคม การฝึกปฏิบัติทางศิลปะในเอเชีย ในปัจจุบันมีรูปแบบที่หลากหลายตั้งแต่การแสดงและนิทรรศการร่วมกับชุมชนเพื่อเปิดใช้งานพื้นที่สาธารณะของเทศบาลและกิจกรรมของชุมชนหรือการฟื้นฟูทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชนและการปฏิบัติโดยการทำงานเน้นการพัฒนาผู้มีส่วนร่วมในด้านความรู้ ฝึกฝนศิลปวัฒนธรรม พัฒนากิจกรรมที่มีความยั่งยืน ชุมชนสนใจ และมองเห็นความสำคัญ (Pillai, 2019, pp. 1-5) ผู้วิจารณ์ขอแนะนำหนังสือ “ละครประยุกต์: การใช้ละครเพื่อการพัฒนา” (2557) โดย รองศาสตราจารย์พรรัตน์ ดำรุง เพื่อใช้ในการศึกษาเพิ่มเติม

บทที่ 2 ได้กล่าวถึง คุณลักษณะทั่วไปของสื่อละครเพื่อพัฒนามนุษย์และชุมชน โดยการปรับปรุงเนื้อหาเพิ่มเติมจากหนังสือ “สื่อเล็ก ๆ ที่นำไปใช้ในงานพัฒนา” โดย รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ⁴ (2552) ที่นำเสนอเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของละครที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Theatre for transformation) โดยเป็นการนำกระบวนการละครมาประยุกต์ (Applied theatre) ใช้ในการพัฒนาผู้เข้าร่วมกิจกรรม ทั้งในฐานะผู้แสดงและผู้ชมอย่างมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดการพัฒนาทรัพยากรภายในตนเอง (Personal resource) โดยมุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง 4 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับชุมชน และระดับสังคม โดยได้มีการวิเคราะห์จุดเน้นสำคัญ จุดเด่น

³ Janet Pillai is a senior lecturer at the School of Arts, Universiti Science Malaysia, Penang.

⁴ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

และข้อจำกัดต่าง ๆ ของการใช้สื่อละครเพื่อการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ หลักการในการออกแบบที่มีเป้าหมายของกิจกรรมที่มุ่งเน้นในการพัฒนามนุษย์ใน 3 ด้าน (3H) คือ ฐานหัว การพัฒนาความรู้ (Head) ฐานกาย การพัฒนาทักษะการปฏิบัติ (Hand) และ ฐานใจ การพัฒนาความรู้สึก (Heart) โดยผู้เขียนได้อธิบายหลักที่มาของ 3H จากความเชื่อของบรรดานักการละครคนสำคัญ ที่เชื่อว่ามนุษย์มีสมองทั้งสองซีกที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาเหตุผลและอารมณ์ และอีกด้านหนึ่ง มนุษย์มีความสามารถที่จะประสานความคิดและการลงมือทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ การคิดแล้วลงมือทำได้ หรือทำแล้วรู้ว่าอะไรอยู่เบื้องหลังการกระทำ ดังนั้นสื่อละครจึงมุ่งพัฒนามนุษย์ให้ครบถ้วนกระบวนการความของมิติแห่งการเป็นมนุษย์ ดังที่ปรากฏคำกล่าวของ Bertolt Brecht และ Walter Benjamin ว่า “ผู้ชมละครจะต้องคิดให้เลยไปกว่าการกระทำที่เห็น ต้องอย่ายอมรับโดยไม่ใช้วิจารณญาณ แต่แน่นอนว่าในระหว่างที่ใช้ความคิดก็ต้องไม่มัวซาด้านอารมณ์ไปด้วย เราต้องคิดเหตุผลอย่างมีอารมณ์ความรู้สึก และต้องมีอารมณ์ความรู้สึกอย่างมีเหตุผลไปพร้อม ๆ กัน” (McCullough, 1998, p. 3)

บทที่ 3 ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการสร้างละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดย อาจารย์พฤษภพหลกุลบุตร⁵ เป็นบทที่อธิบายการนำหลักทางทฤษฎีมาออกแบบในการปฏิบัติ ตลอดจนขั้นตอนดำเนินงานในการสร้างละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนพร้อมยกตัวอย่างในแต่ละขั้นตอนอย่างละเอียด ตั้งแต่กระบวนการทำความเข้าใจกับชุมชน เก็บข้อมูลหาประเด็นในชุมชน นำมาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อหาแก่นเรื่องและค้นหาข้อมูลเพิ่มเติม เลือกระเด็นนำมาตีความ ออกแบบการแสดง คัดสรรเชื่อมต่อเนื้อหา ออกแบบกระบวนการละครชุมชน ตลอดจนการสรุปและประเมินผลในการดำเนินงาน อีกทั้งยังนำผลที่ได้ไปวางแผนในการทำงานอย่างต่อเนื่อง

บทที่ 4 เป็นการสรุปเนื้อหานอกเหนือจากละคร จะทำหน้าที่โน้มน้าบทบาทของ “สื่อ” แล้วละครยังทำหน้าที่สร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ในฐานะของเครื่องมือในการสร้างปัญญาในกลุ่มเยาวชนเพียงสั้น ๆ ที่เชื่อมโยงจากบทที่ 3 โดยกล่าวถึงการประเมินผลละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน โดยนำผลลัพธ์จากการดำเนินงานมาสรุปถอดบทเรียน พร้อมนำเสนอผลกระทบและประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้กระบวนการละครชุมชนในระดับของบุคคล ชุมชน และสังคม

⁵ เลขาธิการมูลนิธิสื่อชาวบ้าน (มะขามป้อม)

บทที่ 5 ได้กล่าวถึงหลักสูตรละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนระดับเยาวชน โดย คุณขวัญชนก พิระภรณ์⁶ เป็นการนำหลักการทางทฤษฎีจากขั้นตอนบทที่ 3 มาออกแบบหลักสูตรเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติจริง ซึ่งในบทนี้จะเป็นการนำประสบการณ์ที่ผู้เขียนได้ลงมือในการสร้างละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนมาเขียนและอธิบายให้เป็นรูปธรรม โดยเริ่มจากการตั้งวัตถุประสงค์ ค้นหาและสร้างวิธีการ และการวัดประเมินผลกระทบของกระบวนการที่สร้างไว้ในแต่ละกิจกรรม อีกทั้งยังมีการวิเคราะห์ผลกระทบและถอดบทเรียนในการทำงาน

บทที่ 6 ได้กล่าวถึงคู่มือกิจกรรมละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงสำหรับครู โดย คุณภัทรภร เกิดจังหวัด⁷ ได้นำกระบวนการละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงมาวิเคราะห์ร่วมกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยเป็นการนำเสนอบทบาทของผู้สอนที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากการสอนเพียงอย่างเดียว ให้เป็นบทบาทหน้าที่ใหม่เป็นผู้สร้างกระบวนการ ออกแบบ และการอำนวยความสะดวก (Facilitate) การเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากการลงมือทำ หรือปฏิบัติแล้วเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากบทบาท “ครู สู่การเป็น โค้ช” โดยเนื้อหาจะเป็นการอธิบายขั้นตอนการสร้างกิจกรรมละครเพื่อการเปลี่ยนแปลงสำหรับครูผู้สอนที่สามารถนำไปใช้เพื่อพัฒนาผู้เรียน เป็นบทเรียนของกิจกรรมสำเร็จรูป หรือสามารถปรับเปลี่ยนตามคุณลักษณะหรือบริบท

โดยสรุปแล้ว หนังสือเล่มนี้เป็นอีกหนึ่งความพยายามที่จะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญ และบทบาทของละครที่สามารถนำมาสร้างเพื่อให้เกิดการตระหนักในคุณค่าทางปัญญาในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีสุขภาวะ และเกิดการเรียนรู้และข้ามผ่านอุปสรรค ปัญหาในสถานการณ์ต่าง ๆ โดยใช้ปัญญานำพฤติกรรมเป็นสำคัญ ดังนั้น ละครจึงเป็นเครื่องมือทางปัญญาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ให้เข้ากับการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้ โดยจุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ คือ การออกแบบและการวางเนื้อหาในแต่ละหัวข้อกระชับได้ใจความทำให้อ่านและเข้าใจง่าย ผู้เขียนในแต่ละบทอธิบายเนื้อหาจากทฤษฎีที่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ง่ายขึ้น ในเนื้อหาแต่ละหัวข้อผู้เขียนจะอธิบายพร้อมยกตัวอย่างและมีการอ้างอิงด้วยเชิงอรรถไว้สั้น ๆ ช่วยให้ผู้อ่านสามารถค้นคว้าต่อในรายละเอียดเชิงลึกเกี่ยวกับประเด็นที่สนใจได้ และบทสุดท้าย เป็นการสร้างกิจกรรมสำเร็จรูปที่สามารถนำไปปรับใช้งานได้อย่างสะดวก ที่สำคัญหนังสือเล่มนี้เป็นการเขียนและรวบรวมมาจากประสบการณ์ในการลงมือทำอย่างเชี่ยวชาญของผู้เขียนจริง ๆ โดยมุ่งหวังว่าจะเป็นประโยชน์แก่เยาวชน นักกิจกรรม ครู อาจารย์ นักวิชาการที่มีความสนใจที่จะใช้แนวทางของละครเพื่อช่วยสะท้อนปัญหาในการพัฒนาสุขภาวะและคุณภาพชีวิตในสังคมให้ไปในทิศทางที่ดีขึ้น

⁶ นักเขียนการ์ตูนสตอรี่บอร์ด สำนักพิมพ์ อี.คิว.พลัส พับลิชชิง

⁷ หัวหน้าฝ่ายการศึกษามูลนิธิสืบบ้าน (มะขามป้อม)

รายการอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). *สื่อเล็กๆ ที่น่าใช้ในงานพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- ชนสิน ชูติธรรานนท์. (2560). ละครการศึกษาในสังคมตะวันตกและสังคมไทย. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 37(4), 195-207.
- พรรัตน์ ดำรุง. (2557). *ละครประยุกต์: การใช้ละครเพื่อการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- McCullough, C. (1998). *Theatre praxis: Teaching drama through practice (new directions in theatre)*. London: McMilan.
- Pillai, J. (2019). *Socially engaged arts in Asia today*. ALFP e-magazine, 3 (Arts and Society). Retrieved August 1, 2021, from https://www.i-house.or.jp/eng/programs/wp-content/uploads/2021/03/ALFP-e-magazine-3-article-1-Eng.-Janet-Pillai_PDF-version.pdf